**Кримінальне право**

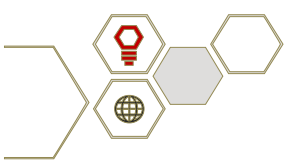
УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15041952>**Застосування практики Європейського Суду з прав людини в
кримінальній юстиції Бельгії****Чекарьов Євген Володимирович**

аспірант Державного Університету Інфраструктури та Технологій, Україна,
04071, м. Київ, вул. Кирилівська, буд. 9, duit@duit.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-7644-8926>

Прийнято: 05.03.2025 | Опубліковано: 17.03.2025

***Анотація.** Метою цієї публікації є вивчення досвіду застосування судами Королівства Бельгія практики Європейського суду з прав людини в кримінальних справах з метою застосування такого досвіду в Україні. В статті проаналізовано розвиток застосування практики ЄСПЛ судами Бельгії, яка ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [1] в перших рядах. Кримінальна система Бельгії до ратифікації вищенаведеної конвенції мала довгу історію і традиції, практика Європейського Суду з прав людини доповнила ці традиції, що призвело до формування системи захисту прав людини, яка відповідає сучасними реаліям. Тому дослідження шляху імплементації Бельгією практики ЄСПЛ сприятиме недопущенню вчинення Україною помилок Бельгії. З іншого боку, вивчення процесу імплементації бельгійською правовою системою практики Європейського Суду з прав людини сприятиме найскорішій імплементації Україною позитивного досвіду Бельгії.*



Королівство Бельгія ратифікувало Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 04 червня 1955 року [2]. Через це перед бельгійською кримінальною системою постали нові виклики.

В другій половині 20 сторіччя застосування практики Європейського Суду з прав людини в певній мірі компенсувало в Бельгії брак національного законодавства з галузі захисту прав людини.

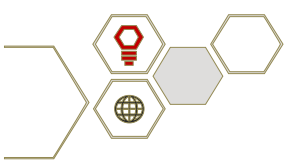
На прикінці 20 сторіччя кримінальна система Бельгії отримала сучасні риси. І це сталося саме завдяки застосуванню судами практики Європейського Суду з прав людини.

В даний час кримінальна система Бельгії є прикладом розумного балансу між застосуванням практики Європейського Суду з прав людини і національним законодавством. Практика ЄСПЛ використовується судами в поєднанні з нормами національного законодавства і складає єдине і нерозривне джерело права.

Особливої уваги заслуговує практика перегляду Конституційним Судом Бельгії національних норм на відповідність практиці Європейського Суду з прав людини.

Таким чином вивчення і впровадження в кримінальну систему України Бельгійського досвіду імплементації практики Європейського Суду з прав людини, з урахуванням українських реалій, може стати в пригоді нашій державі.

Ключові слова: *Бельгія, пряма дія практики Європейського Суду з прав людини, Конституційний Суд Бельгії, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, тлумачення прав і свобод людини.*



Applying the case-law of the European Court of Human Rights in criminal justice of Belgium

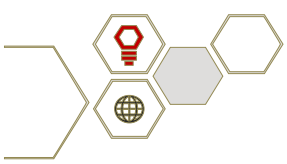
Yevhen Chekarov

postgraduate student of State University of Infrastructure and Technologies,
Ukraine, 04071, Kyiv, Kyryliska st., 9, <https://orcid.org/0000-0001-7644-8926>

Abstract. *The purpose of this publication is to study the Belgium experience of applying the case-law of the European Court of human rights in criminal cases with the aim of implementing such experience in Ukraine. The article analyzes the development of the implementation of ECHR's case-law by the courts of Belgium, which was one of the first countries to ratify the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [1]. Prior to the ratification of the above convention, the Belgian criminal system had a long history and traditions, and the case law of the European Court of Human Rights has complemented these traditions, which has led to the formation of a human rights protection system that meets modern realities. Therefore, a study of the way Belgium has implemented the ECHR's case-law will help to prevent Ukraine from making the same mistakes as Belgium. On the other hand, researching the process of implementation of the European Court of Human Rights case-law by the Belgian legal system will help Ukraine to implement the positive experience of Belgium as soon as it possible.*

The Kingdom of Belgium ratified the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms on 04 June 1955 [2]. Because of this, the Belgian criminal system faced new challenges.

In the second half of the 20th century, the implementation of the case-law of the European Court of Human Rights to some extent compensated the lack of national legislation on human rights protection in Belgium.



At the end of the 20th century, the Belgian criminal system acquired modern features. This was due to the implementation of the European Court of Human Rights case law by the courts.

At present, the Belgian criminal system is an example of a reasonable balance between the applying of the European Court of Human Rights case-law and national legislation. The ECHR's case-law is used by the courts in conjunction with national legislation and constitutes a single and inseparable source of law.

Particularly noteworthy is the practice of the Belgian Constitutional Court reviewing national norms for compliance with the case-law of the European Court of Human Rights.

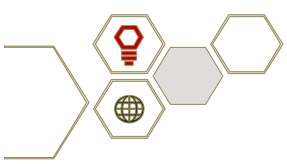
Thus, the study and introduction of the Belgian experience of implementing the case-law of the European Court of Human Rights into the criminal system of Ukraine, taking into account Ukrainian realities, may be useful for our country.

Keywords: *Belgium, direct effect of the case-law of the European Court of Human Rights, the Constitutional Court of Belgium, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, interpretation of human rights and freedoms.*

Постановка проблеми. Різні країни в різний час імплементували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Бельгія зробила цей крок в 1955 році [2], а Україна в 1997 [3]. Більш того Україна прийняла закон, що регламентує порядок виконання рішень Європейського Суду з прав людини лише в 2006 році [4].

З огляду на вищенаведене, досвід застосування вищенаведеної конвенції в кримінальному судочинстві Бельгії значно перебільшує український досвід.

Бельгійський досвід містить як позитивні так і негативні явища в процесі розвитку застосування практики Європейського Суду з прав людини в своїй судовій системі.



А отже, вивчаючи досвід країн «старої Європи» ми можемо уникнути рішень, які призвели до негативного результату.

Не менш важливою є можливість вивчення позитивного досвіду для його впровадження в Україні з урахуванням «українських реалій».

В цьому аспекті необхідно зазначити, що більшість країн Європи пройшли шлях від обережного ставлення до застосування практики Європейського Суду з прав людини до її застосування, як джерела національного права.

По цьому ж шляху йде і Україна.

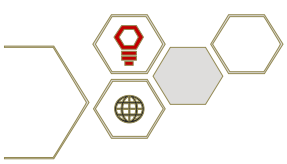
Але застосування українськими судами практики Європейського Суду з прав людини дещо відстає від країн «старої Європи» з огляду на те, що Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [1] значно пізніше країн «старої Європи».

Це відставання треба скорочувати, а для цього необхідно вивчати досвід застосування практики Європейського Суду з прав людини іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тему застосування практики Європейського Суду з прав людини судами Бельгії досліджували окремі науковці: G. Schaiko, P. Lemmens, K. Lemmens, A. Vandaele, E. Claes, R. B. Baker, A. Alen, K. Muylle, W. Verrijdt.

Дослідження бельгійських правознавців G. Schaiko, P. Lemmens, K. Lemmens [5 p.95] мають фундаментальний характер для правової системи Бельгії. Вони дослідили процеси імплементації рішень Європейського суду з прав людини в судову систему і прийшли до висновку про наявність балансу між національним законодавством Бельгії і практикою Європейського Суду з прав людини.

Бельгійські вчені, K. Muylle, W. Verrijdt звузили межі дослідження виключно аспектами використання практики Європейського Суду з прав людини Конституційним Судом Бельгії [6 p.1]. Особливу увагу вчені приділяють ролі, яку Конституційний Суд Бельгії відіграє в процесі імплементації практики ЄСПЛ в правову систему країни. При цьому R. B. Baker наголошує на важливості



функцій Конституційного Суду Бельгії з огляду на те, що він навіть іноді бере на себе функції законодавчого органу [7 p.151].

A. Vandaele, E. Claes аналізували межі застосування міжнародних актів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], в правовій системі Бельгії і прийшли до висновку, що наведена конвенція є нормативним актом прямої дії [8 p.5].

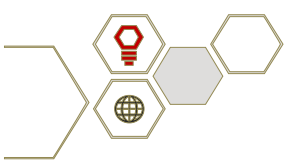
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Застосування українськими судами практики Європейського Суду з прав людини дещо відстає від країн «старої Європи» з огляду на те, що Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [1] значно пізніше країн «старої Європи».

Це відставання треба скорочувати, а для цього необхідно вивчати досвід застосування практики Європейського Суду з прав людини іншими країнами.

З огляду на вищенаведене, в цій статті було проаналізовано шлях бельгійської правової системи, в частині імплементації рішень Європейського Суду з прав людини, з моменту ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] до сьогодення. Було проаналізовано теперішній стан механізму імплементації рішень ЄСПЛ.

В результаті аналізу було запропоновано прийняти до уваги бельгійський механізм перегляду національних нормативних актів Конституційним Судом на відповідність стандартам Європейського Суду з прав людини і взяти цей механізм, як приклад для впровадження в українському праві. Наведений крок сприятиме з одного боку наявності балансу між двома джерелами права - національним правом і практикою ЄСПЛ, а з іншого боку вдосконалим механізм захисту прав людини.

Мета. Розкриття проблемних питань і успіхів застосування судами Бельгії практики Європейського суду з прав людини в кримінальних справах з метою застосування такого досвіду в Україні.



Виклад основного матеріалу. Після ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] Бельгія зіткнулася з кардинально новим підходом до захисту прав людини, що передбачав створення паралельної європейської системи з власними принципами, яка кинула виклик національній правовій традиції. На початку практика ЄСПЛ спричинила значний дисбаланс у судовій системі, ставши дестабілізуючим чинником. Проте, через шістдесят років національні суди адаптувалися до цих змін, виробивши ефективний механізм співіснування з ЄСПЛ і прецедентами національних судів.

Судова система країни є дворівневою. Існують місцеві суди і верховний - касаційний суд.

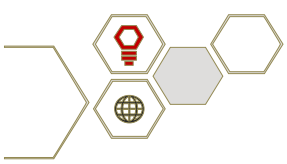
В 1971 році Касаційний Суд Бельгії, в рамках права ЄС, прийняв рішення про те, що виконання положень міжнародного права має пріоритет над національним законодавством [5 р.101]. При цьому практика ЄСПЛ є частиною міжнародного права.

До 80-х років 20-го сторіччя в Бельгії не існувало конституційного суду.

До появи Конституційного Суду Бельгії практика Європейського суду з прав людини фактично виконувала роль основного джерела норм щодо захисту прав людини, оскільки механізму перевірки конституційності нормативних актів у країні не існувало. Фундаментальні питання прав людини вирішувалися переважно крізь призму практики Європейського Суду з прав людини. Бельгійські суди могли напряму оцінювати законодавчі та адміністративні акти, а також рішення судів нижчих інстанцій на предмет їх відповідності стандартам, встановленим ЄСПЛ.

Конституційний перегляд стосувався виключно адміністративних актів і рішень. Нормативні акти залишалися поза межами цього процесу, оскільки їхній перегляд міг бути сприйнятий як приховане визначення їхньої конституційності.

З моменту заснування Конституційного Суду з'явилася можливість перевіряти конституційність нормативних актів. Це відновило важливу роль національних конституційних прав у кримінальній системі Бельгії. Суд розпочав



свою роботу в 1984 році, а з 1989 року отримав юрисдикцію переглядати законодавчі акти на відповідність окремим конституційним нормам, що гарантують основні права.

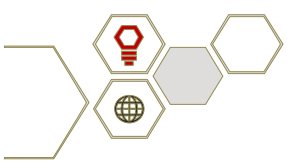
Створення Конституційного Суду Бельгії знов привернуло увагу до Конституції [9]. Однак, оскільки Конституційний Суд вважає, що конституційні положення про основні права і свободи доводиться читати у світлі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], практика Європейського суду з прав людини не втратила жодної своєї актуальності. Навпаки, практика ЄСПЛ стала «конституціоналізованою» у сенсі включення в бельгійську правову систему [5 р.116].

Бельгійські суди часто використовують практику ЄСПЛ. Більш того, в практичній площині Конституційний Суд Бельгії перевіряє норми національного права на відповідність практиці Європейського Суду з прав людини [6 р.1].

Про ступінь імплементації практики ЄСПЛ в правову систему країни, серед іншого, свідчить кількість застосувань положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], що набуває все більшого значення. Тільки в 2009, 2010 роках практика Європейського суду з прав людини застосовувалася Касаційним Судом Бельгії приблизно в 15,5% (опублікованих) справ, Конституційним Судом Бельгії в 32% справ [5 р.116].

У наукових колах переважає думка, що більшість положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] мають пряму дію, тобто їх можна безпосередньо застосовувати в судах і використовувати як основу для судових рішень. У межах бельгійської кримінальної системи майже всі положення Конвенції мають обов'язкову силу та пряму дію [8 р.5].

Тобто, практику Європейського суду з прав людини можна застосовувати в бельгійських судах без потреби у спеціальних національних імплементаційних заходах. Однак пряма дія положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] не обов'язково означає, що вони створюють суб'єктивні права.



Конституційний Суд Бельгії є ключовим органом, який впроваджує практику ЄСПЛ. Однак нижчі суди, такі як Касаційний суд Бельгії та суди першої інстанції, також активно використовують практику Європейського суду з прав людини у своїй діяльності.

Бельгійські суди розрізняють негативні та позитивні зобов'язання, що виникають із положень Конвенції. У випадку позитивних зобов'язань держава може бути зобов'язана вживати відповідних заходів на основі судових рішень. При цьому держава має свободу вибору способів досягнення необхідного результату.

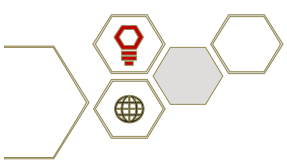
Рішенням від 28 вересня 2006 року Касаційний суд Бельгії визначив, що держава може бути притягнута до відповідальності за невжиття адекватних заходів [10]. Зокрема, суд постановив, що невиконання державою своїх позитивних зобов'язань відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] є підставою для притягнення її до відповідальності.

Однак, навіть за таких умов, у бельгійському законодавстві відсутні норми, які б прямо зобов'язували державу ухвалювати конкретні законодавчі акти для виконання цих зобов'язань.

Конституційний Суд Бельгії має повноваження визнавати законодавчі акти недійсними як безпосередньо на підставі Конституції [9], так і опосередковано через положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1].

В результаті таких рішень, подальші дії законодавчої чи виконавчої влади зазвичай визначається аргументацією суду та наслідками ухваленого рішення.

Суд виробив підхід, за яким, у певних випадках, може констатувати порушення Конституції у поєднанні з положеннями Конвенції [1]. У таких ситуаціях він зобов'язує законодавчу владу вжити відповідних заходів для усунення порушення та забезпечення дотримання Конституції.



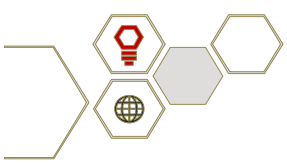
Наприклад Конституційний суд Бельгії визнав неконституційним і таким, що не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] вимоги Закону від 16 червня 1993 року про покарання за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, стосовно права федерального прокурора порушувати кримінальне провадження саме за відсутності незалежного, неупередженого судового контролю [5 р.115].

Хоча Конституційний Суд Бельгії офіційно не має повноважень змушувати законодавчий орган ухвалювати конкретні нормативні акти для усунення порушень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], він має право вказувати на необхідність впровадження заходів. У своїх рішеннях Конституційний Суд Бельгії іноді зазначає, які саме законодавчі зміни потрібно внести для заповнення прогалин у правовому регулюванні [7 р. 151].

Бельгійські суди, а саме місцеві суди і касаційний суд, зважаючи на їхню прихильність до практики ЄСПЛ, часто віддають пріоритет застосуванню рішень Європейського суду з прав людини над нормами національного законодавства, якщо останні не відповідають стандартам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Касаційний суд, наприклад, у кількох справах визнав, що колишній пункт 2 статті 185 Кримінально-процесуального кодексу, який вимагав обов'язкової особистої присутності обвинуваченого в суді, порушував пункти 1 і 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1]. У відповідь кримінальні суди дозволили обвинуваченим бути представленими адвокатами без особистої присутності, навіть якщо це суперечило національному законодавству [5 р.118]. Зрештою, ці положення були змінені в національному законодавстві.

Таким чином, бельгійські суди рішуче відмовляються застосовувати національні правові норми, які порушують права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Згідно з Конституцією [9], вони зобов'язані діяти саме таким чином.



Суди Бельгії не мають повноважень вимагати від законодавчого органу внесення змін до закону, але можуть скасовувати законодавчі акти, які суперечать положенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1].

Що стосується тлумачення нормативних актів, то позиція бельгійських судів щодо обов'язковості практики Європейського суду з прав людини визначається тлумаченням конституційних прав через призму положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Конституційний Суд Бельгії особливо ставить до практики ЄСПЛ, в процесі тлумачення норм щодо прав і свобод, закріплених в Конституції, у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

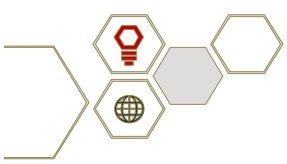
Більш того, у деяких випадках Конституційний суд Бельгії навіть іноді навіть комунікує із Європейським Судом з прав людини [11 с. 23].

Конституційний Суд Бельгії визначив, що умови міжнародних договорів, які є подібними до конституційних норм, формують гарантії, що нерозривно пов'язані з конституційними гарантіями [5 р.110].

Таким чином, тлумачення конституційних прав відповідно до Конвенції є усталеною та інституціоналізованою практикою, закріпленою в прецедентах Конституційного Суду Бельгії.

Але найважливішим є те, що Конституційний Суд має виключні повноваження перевіряти відповідність нормативних актів як Конституції, так і Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1].

Суди першої інстанції, у свою чергу, можуть за власною ініціативою передавати справи до Конституційного Суду для винесення попереднього рішення, якщо виникає питання про невідповідність законодавчого акту вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Цей механізм забезпечує ефективний контроль за дотриманням прав і свобод, гарантованих як Конституцією, так і міжнародними нормами.



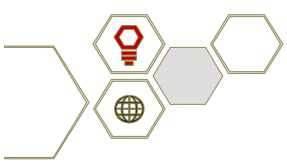
Тлумачення конституційних норм Конституційним Судом відбувається, в першу чергу, з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини. Тобто в бельгійській правовій системі конституційні права щодо прав людини оцінюються через призму відповідності Конвенції про захист прав людини основоположних свобод [1].

Крім того, якщо суд першої інстанції встановить, що законодавчий акт суперечить практиці Європейського суду з прав людини, він зобов'язаний застосувати цю практику, навіть за відсутності рішення Конституційного Суду Бельгії.

Щоб запобігти колізії із практикою ЄСПЛ, національне право містить механізм співпраці між загальними судами та Конституційним Судом, у якому останній має пріоритетне право на контроль національного законодавства на відповідність практиці Європейського суду з прав людини.

Таким чином, уникнення конфліктів із практикою ЄСПЛ забезпечується завдяки поєднанню механізму центрального конституційного контролю, який належить до виключної компетенції Конституційного Суду Бельгії, та можливості судів загальної юрисдикції застосовувати практику Європейського Суду з прав людини під час аналізу національного законодавства у світлі міжнародного права.

Що стосується імплементації практики Європейського суду з прав людини в національну судову систему Бельгії, то Конституційний Суд Бельгії не лише активно використовує прецеденти ЄСПЛ, як джерело права, а й є гарантом відповідності національної судової практики Європейського Суду з прав людини. Наприклад, в одному зі своїх рішень Суд визнав, що конституційні принципи рівності та недискримінації, у поєднанні з правом на справедливий суд, були порушені законодавчим положенням, яке зобов'язувало накладати штрафи в десятикратному розмірі акцизного збору, від якого ухилилася особа, з подвоєнням суми за повторне порушення. Суд постановив, що відсутність можливості зменшення штрафу в разі пом'якшувальних обставин могла



призводити до непропорційних наслідків через відсутність визначених мінімальних і максимальних розмірів штрафів [5 p.123].

Конституційний Суд Бельгії активно використовує рішення ЄСПЛ у своїй роботі, застосовуючи не лише положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], але й інтерпретаційні методи Європейського суду з прав людини, до прикладу принцип пропорційності [5 p.124].

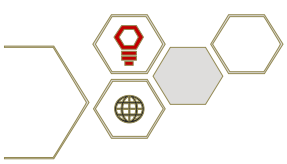
Попри широке застосування практики ЄСПЛ, окремі критики вважають недоцільним «сліпе» прийняття рішень ЄСПЛ без урахування конкретних обставин справи. Однак ця думка є другорядною та не впливає на основну тенденцію інтеграції практики ЄСПЛ у діяльність Конституційного Суду Бельгії [5 p.124].

Що стосується виконання рішень Європейського суду з прав людини, то бельгійські суди можуть змінювати своє тлумачення національного законодавства, коли це необхідно для виконання рішення ЄСПЛ.

Із метою адаптації національного законодавства до новоствореної практики ЄСПЛ, Конституційний Суд Бельгії змінює свою судову практику у відповідь на рішення ЄСПЛ, якщо вони свідчать про порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1].

Аналогічно Касаційний Суд змінює свою практику відповідно до вимог ЄСПЛ. Наприклад, після того, як ЄСПЛ постановив, що генеральні адвокати Касаційного Суду не повинні брати участь у внутрішньосудовому обговоренні судових рішень, Касаційний Суд одразу переглянув свою процедуру.

Ще одним важливим прикладом є справа *Taxquet v. Belgium*. У цій справі Велика палата ЄСПЛ визнала, що відсутність обґрунтування вироку в його тексті порушує статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12]. Після короткого періоду вагань [13] Касаційний Суд переглянув свою практику [14], навіть до ухвалення остаточного рішення Великою палатою Європейського Суду з прав людини [15].



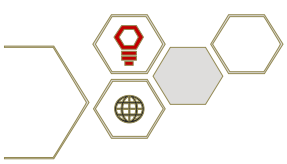
Значні зміни також були внесені до Кримінально-процесуального кодексу Бельгії, що дозволили Касаційному Суду відновлювати кримінальне провадження у випадках, коли ЄСПЛ визнає порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Ці приклади демонструють високу готовність бельгійської правової системи інтегрувати рішення ЄСПЛ, забезпечуючи відповідність національного законодавства та судової практики міжнародним стандартам захисту прав людини.

Висновок. Роль практики Європейського суду з прав людини у правовій системі Бельгії є результатом значних змін, що відбулися за останні десятиліття. У 1971 році Касаційний Суд Бельгії заклав фундамент для пріоритету міжнародного права над національним, що стало ключовим принципом бельгійської правової системи. Це дозволило положенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] неодноразово домінувати над національним законодавством.

Що стосується конституційної моделі та ролі судів, то Бельгійська конституційна система поєднує пріоритет міжнародного права з механізмом конституційного контролю нормативних актів. Конституційний Суд Бельгії активно тлумачить національні конституційні права у контексті Конвенції про захист прав людини основоположних свобод [1], забезпечуючи їх узгодженість. Окрім цього, діалог між Конституційним Судом і судами нижчих інстанцій сприяє гармонійному впровадженню стандартів ЄСПЛ у правову систему країни.

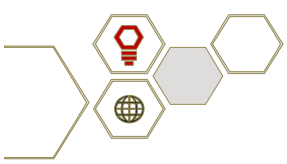
Що стосується впливу Європейського Суду з прав людини на судову практику, то доктрини ЄСПЛ відіграють ключову роль у діяльності бельгійських судів, які активно посилаються на прецеденти ЄСПЛ. Це стало звичним підходом для адвокатів, прокурорів та суддів, які застосовують стандарти ЄСПЛ у розгляді справ. Конституційні та конвенційні положення використовуються разом, утворюючи цілісний підхід до захисту прав людини.



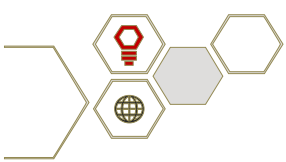
Що стосується рекомендації для України, то перегляд нормативних актів на відповідність стандартам ЄСПЛ Конституційним Судом Бельгії виявився ефективним інструментом для захисту прав людини. Цей механізм, що запобігає порушенням прав і свобод, є цінним досвідом, який можна адаптувати та впровадити в Україні.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Офіційний портал Верховної Ради України. Дата оновлення 01.08.2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 04.03.2025).
2. Chart of signatures and ratifications of Treaty 005. Council of Europe Treaty Office. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=005> (дата звернення 04.03.2025).
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 року. № 475/97-ВР. Дата оновлення 13.03.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.03.2025).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року. № 3477-IV. Дата оновлення 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення 04.03.2025).
5. G. Schaiko, P. Lemmens, K. Lemmens. Belgium. Implementation of the European convention on human rights and of the judgments of ECtHR in national case-law. A comparative analysis. Intersentia publishing. Cambridge, Antwerp, Portland. 2014. P 95-143. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/29815-1.pdf>



6. K. Muylle, W. Verrijdt, The relationship between the Constitutional Court and the European Court of Human Rights, URL: <https://www.const-court.be/public/stet/n/stet-2014-002n.pdf>
7. R. B. Baker Universal jurisdiction and the case of Belgium: a critical assessment, URL: <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1759&context=ilsajournal>
8. A. Vandaele, E. Claes, An analysis in positive law and legal theory focused on human rights, URL: <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/working-papers/WP15f.pdf>
9. Constitution of Belgium, Belgian Official Gazette. 30.03.2021 URL: www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf (дата звернення 04.03.2025).
10. Case 445 of September, 28, Judgments of the Court of cassation year 2006 / no. 9 with the conclusions and annotations of the public prosecutor's office URL: <https://justice.belgium.be/sites/default/files/downloads/AC%202006%2009.pdf> (дата звернення 04.03.2025).
11. А. Ален. Верховенство права у практиці конституційного суду Бельгії. Український часопис конституційного права. Львів. 2018. № 4. С. 8-29. URL: www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2018-4/pdfs/1-baron-andre-alen-villem-veridit-verkhovenstvo-prava-praktytsi-konstytutsiinoho-sudu-belhii.pdf
12. Case of Taxquet v Belgium. HUDOC. European Court of Human Rights. 13.01.2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90677%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90677%22]}) (дата звернення 04.03.2025).
13. Case 69 of January, 27, Judgments of the Court of cassation year 2009 / no. 1 URL: <https://justice.belgium.be/sites/default/files/downloads/AC%202009%2001.pdf> (дата звернення 04.03.2025).
14. Case 581 of October, 14, Judgments of the Court of cassation year 2009 / no. 1 URL: <https://justice.belgium.be/sites/default/files/downloads/AC%202009%2001.pdf> (дата звернення 04.03.2025).



15. Case of Taxquet v Belgium. HUDOC. European Court of Human Rights.
16.11.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-101739%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-101739%22]}) (дата звернення 04.03.2025).